УДК 811.161.2’38’42:821.161.2-1СВІДЗ.09

І. І. Сметана

ОСОБЛИВОСТІ МОВНОГО ВИРАЖЕННЯ МОТИВУ САМОТНОСТІ ЯК КОНЦЕПТУАЛЬНОГО СКЛАДНИКА ХУДОЖНЬОГО СВІТУ В. СВІДЗІНСЬКОГО

У статті здійснено аналіз вербалізації мотиву самотності в поезіях В. Свідзінського. З’ясовано, що цей мотив передається за допомогою лексем, які належать до різних частин мови й функціонують у різних за структурою синтаксичних конструкціях, переважно складних реченнях. Досліджено, що змальовуваний стан зображено за допомогою словесних образів, створюваних епітетами та порівняннями, а також повторів.

Ключові слова: індивідуальний стиль, речення, словесний образ, стилістична фігура, повтор.

В статье осуществлен анализ вербализации мотива одиночества в стихотворениях В. Свидзинского. Выяснено, что этот мотив передается с помощью лексем, которые относятся к различным частям речи и функционируют в разных по структуре синтаксических конструкциях, преимущественно сложных предложениях. Исследовано, что изображаемое состояние выражено посредством словесных образов, создаваемых эпитетами и сравнениями, а также повторов.

Ключевые слова: индивидуальный стиль, предложение, словесный образ, стилистическая фигура, повтор.

The article presents the analysis of verbalization of the motif of loneliness in the poems of V. Svidzinskiy.

The purpose of this article is to establish the features of semantic-syntactic organization of the motif of loneliness in the poetic works of the author.

The task is to identify lexical and grammatical means of representation of this motif, to analyze their structure and functions.

As the result of the study, we came to the conclusion that the leading motif of loneliness is revealed in the poems written by the author explicitly, with the help of tokens having different part of speech membership.

V. Svidzinskiy repeatedly combines the lexemes of loneliness and joy in the poetic contexts, giving thereby the feeling of loneliness positive assessment that corresponds to the philosophical views of the author.

Transmitting the state of loneliness of the lyric hero, the writer introduces relevant lexemes into different contexts. In particular, the author combines them with verbs of state, mental activity, perception, movement very often.

The state of loneliness in the poetic works of V. Svidzinskiy is expressed and depicted through the description of the environment.

Presenting this motif, the artist mainly uses complex sentences of different types, uses a distant repeatition in cognate words, with the help of which he reveals the condition of the subject, the annular loop.

V. Svidzinskiy creates a deep and multi-faceted image of a lonly man using comparison, which is based on the national poetic representations conveyed by the symbol words (tree, night).

Besides, symbol words associated with the studied motif of loneliness in the poetic works of the artist, have both negative and positive evaluative semantics. The question of stylistic-syntactic organization of the leading motifs of creativity of V. Svidzinskiy requires further research.

Key words: individual style, sentence, word image, stylistic figure, repetition.

Мотив самотності є одним із провідних у поетичному доробку В. Свідзінського. Це відзначають дослідники його творчості, зокрема І. Дзюба [5], С. Негодяєва [11], А. Тимченко [16]. Так, І. Дзюба зазначає, що «”самота” у В. Свідзінського – не драматична філософська самота Сен-Жона Перса або, якщо брати ближчі величини, не гіркувата, саркастична й інтеліґентно-аристократична самота Євгена Плужника. “Самота” В. Свідзінського – спокійна, добра і роздумлива…» [5, с. 165].

С. Негодяєва, зіставляючи смислове наповнення мотиву самотності у творчості В. Свідзінського й Л. Талалая, робить висновок, що самотність у їхніх поезіях виступає «в чотирьох якостях»: 1) як страждання та розчарованість; 2) як об’єктивна дійсність, яку необхідно прийняти; 3) плідна праця та вічний пошук власного «Я»; 4) благо, яке треба завоювати й цінувати [11, с. 282].

Мовознавчий аналіз різних аспектів поезії В. Свідзінського здійснювали А. Попович [12], Л. Савченко [13], О. Свідрук [14], Л. Яковенко [17] та ін. У руслі нашого дослідження становить інтерес стаття Л. Савченко, у якій докладно розглянуто образ дому як складника концепту *житло* в поетичній мові автора. Науковець доходить висновку, що найповніше в аналізованому матеріалі реалізується сема ‘самотність’, яка простежується і в тих образах, що «репрезентують справді будівлю чи її частину, і в тих, які лише імпліцитно належать до лексико-семантичного поля *дім*» [13, с. 64].

Художнє втілення мотиву самотності лежить у лексико-синтаксичній площині, що відбиває специфіку індивідуального мовомислення письменника. Дослідженню художнього синтаксису присвячено багато робіт як у вітчизняній, так і зарубіжній лінгвістиці (В. Виноградов, П. Дудик, С. Єрмоленко, І. Ковтунова, Р. Якобсон та ін.). На сьогодні науковий інтерес до синтаксичної організації поетичної мови постійно зростає, що засвідчують праці О. Бистрової [1], А. Бондаренко [2], Д. Данильчук [4], А. Загнітка [8], Ю. Калашник [9] тощо.

Мовне вираження мотиву самотності ще не було об'єктом спеціальної наукової студії, хоча досліджувана поезія демонструє різноманіття граматичних форм його втілення, тому здійснення мовознавчого аналізу цього мотиву є, безумовно, актуальним. Метою нашого дослідження є встановлення особливостей семантико-синтаксичної організації мотиву самотності в поетичній мові В. Свідзінського. У зв'язку із цим поставлено такі завдання: виявити лексико-граматичні засоби репрезентації цього мотиву, проаналізувати специфіку їх структури та виконуваних функцій.

Провідний мотив самотності розкривається в поезіях автора експліцитно, за допомогою лексем, що мають різну частиномовну належність, серед них, зокрема, іменники (*самота, самотність*); прикметники (*самотня, одинокий, одинока, одиноке, єдиний*); прислівники (*на (в) самоті, самітно, одиноко*); займенники (*сам, сама*); числівник (*один*).

Прикметники означують різні за тематичною належністю лексеми, зокрема: ***Одинока хата*** *при долині, / Посеред неоглядних полів, / Тінь глибока в саді; квітнуть на леваді / Ярий мак, сокирки темно-сині, / І дзвенить дівочий журний спів* (1, с. 63); *Я жив* ***в одинокім дому****, / Не жадаючи, мов без тіла; / Розлука мене не томила. / Улюблена книга світила тьму* (1, с. 308); *В небесах, / Землі чужої заволока, / Стоїть* ***хмарина одинока****, / Сріблисто-пінна по краях* (1, с. 340); <…>*І, поринаючи в солодке забування, / Віддатись маренням* ***самотнього кохання*** (1, с. 18); *Солодкі ви, душі* ***самотні мрії****, / Та не такі, як за юнацьких літ. / У той-бо час цвіли ви, як лелії, / А нині ви, як цей*

зимовий цвіт (1, с. 31); *Два древа стоять у дворі, / **Два друга самотніх**, два в'язні; / Немає під ними трави, / Не видно їм блиску зорі!* (1, с. 337). В. Свідзінський створює глибокі метафоричні образи в цих контекстах, вкраплюючи в кожен із них епітети, пов'язані із досліджуваним мотивом.

Лексема *самота* подекуди означується прикметниками *довга, тиха*, які передають тривалість стану ліричного героя: *А путь далека. / Низовина, туман, очерети, / Тоді горбів піщаних білі ребра, / І віддаля коноплі млосний дух, / І довга ніч, і **довга самота*** (1, с. 138); *Поклав на стіни крила нашорошені / І, наче бабка на листку вод окрасу, / Завмер. Я в **тихій самоті** пишу, а він / Наставив вушко зрізане та й слухає* (1, с. 214). У першому контексті повтор означення *довга* до різних означуваних слів *ніч* і *самота* зближує і перехрещує їх семантику.

Сильною і в граматичному, і в смисловому плані є позиція прикметника у складі іменного складеного присудка, як-от: ***І цей листочок, /** Як я, – **єдиний**: / Не був ніколи / І знов не прийде, / Дитя і плеканець / Одної весни* (1, с. 83). Письменник унаочнює метафоричний образ радості через порівняння з флористичними об'єктами: ***Моя радість самотня** й загублена, / Як цвіт ірису в комиші. / Ні від кого я в дар не беру її, / Самосівом зринає в душі* (1, с. 230). До речі, В. Свідзінський неодноразово поєднує в поетичних контекстах лексеми *самотність* і *радість*: *Три радості у мене неодіймані: / Самотність, труд, мовчання* (1, с. 213), – наділяючи тим самим почуття самотності позитивною оцінкою, що відповідає філософським поглядам автора.

Передаючи стан самотності ліричного героя, письменник вводить відповідні лексеми до різноманітних контекстів. Зокрема, досить активно автор поєднує їх із дієсловами **стану**, наприклад: ***Стою один** вгорі, над гаєм...* (1, с. 39); ***В самоті лежу** я, / А навколо мене / Темрява висока, Як бур'ян, шумить* (1, с. 145); **розумової діяльності**: ***Самітно читаю**, пишу коло столу* (1, с. 174); **сприйняття**: *Крізь вікно одчинене / **Дивлюсь один**, як понад краєм насипу / Біжать верхи вагонів, а за пагорком / Ховаються блискучі вушка місяця* (1, с. 312); **руху**: *І я **сам ходжу**, мов у лісі, / Ніде не жданий, нічий* (1, с. 211) та ін. В останньому

контексті словообраз ***сам ходжу*** поет посилює порівнянням і відокремленим означенням із потрійним частковим запереченням (*ніде не жданий, нічий*), що передає стан всеосяжної самотності.

Інтимні почуття теж супроводжуються ознакою *самітно, одиноко*: ***Люблю***. *Покинуто,* ***самітно*** (1, с. 37); *Я згадував слова твої, / Твій зір, отінений глибоко... / Твій образ був в душі моїй, / Тебе* ***любив я одиноко*** (1, с. 34). У першому реченні обставинні поширювачі способу дії автор виносить у парцелят.

У поезіях В. Свідзінського відчуття самоти не завжди зображується негативно, є вірші, у яких спостерігаємо позитивну оцінку цього стану. Наприклад: *Із мурованого покою / Виходити смутно мені. Тільки в самотині / Можна бути собою* (1, с. 302); *Хто дає мені душу чужу, / Коли я з людьми? Чому їм кажу / Не ті заповітні слова, не ті, / Що родились в самоті?* (1, с. 302).

Досліджуючи творчість письменника, Л. Яковенко називає «незмінною супутницею тиші самотність, яку поет полюбив ще з дитинства. В ній він знаходить відраду в тяжкі хвилини. Самотність і тиша асоціюються в автора зі святістю, чистотою» [17, с. 156]. Наприклад: *О чиста святість самоти! / Слова дзвенять, як комиші / Понад просвітчастим затоном, / І сонце світу незборонно / Сіяє в дзеркалі душі* (1, с. 303). Останні рядки маніфестують те, що ліричного героя не зламали, заборонивши писати й говорити привселюдно, він не зрікається своїх думок, хоча «час був страшний: здавалося, немов велетенські прожектори безугавно нишпорять усюди, і навіть ті, кому не було чого приховувати, чулись нітрохи не ліпше, бо вже давно наклеп, обмова, інсинуація так само ламали долі, як і реальна “вина”» [15, с. 54].

Стан самотності в поетичному доробку В. Свідзінського увиразнюється й зображується через опис оточення: *Будеш вертати додому / Посиротіла* ***одна*** (1, с. 209); *І* ***вона одна****, в осіннім місті, / Плачучи, блукала довгий вечір, / І в незнаний сад зайшла випадком / І здрімалась на ослоні* (1, с. 282); *Десь там* ***вона ходить самітно*** */ І згадує давні літа, / І слід її в полі широкім / Цілують шовкові жита* (1, с. 44); *Я знаю: гаєм*

погаслим / Ідеш ***ти сама одна*** (1, с. 166); *Понад озером* ***одиноко / Ти ідеш,*** *– а вже повна ніч* (1, с. 315).

Акцентуючи на самотності, автор не раз виносить синтаксеми на зображення такого стану в предикат, який формує семантико-синтаксичну структуру речення: *То пливе хмаринка / По пустелі синій... / День крізь сон сміється… /* ***Я один*** *на скелі* (1, с. 55); ***Я один*** *на темнім попелищі. / Никне гай у скровленій імлі. / Чорний велет чимраз вище й вище / Витягає тулуб з-під землі* (1, с. 141); ***Я один*** *в провулку мовчазному. / Стрягнуть ноги у глибокий порох; / Не почує ані друг, ні ворог, / Як я наближаюся додому* (1, с. 271). Такі предикати передають кількісні характеристики предмета й надають йому більшої експресії.

Мотив самотності яскраво експлікується в поезії «Так я між вами живу…», яка структурується лише з одного складного речення. Стан самоти виокремлюється через образ-символ дерева: *Так я між вами живу, одинокий в притаєних думах, / Як на торговищі в місті випадком посаджене древо: / Чи обкидається бростю, чи листя скровлене ронить, / В вирі юрби клопітної ніхто не зважає на нього* (1, с. 128).

Репрезентуючи мотив самоти, автор застосовує переважно складні речення різного типу (хоча й простих речень використано чимало), які створюють структурну єдність поетичного твору. Наприклад: *Сині метелики, синій день, / Темрявий берест шумить* ***одиноко****, / Серце зривають сплески пісень – / День розпалався широко, високо* (1, с. 90); *Я знаю: гаєм погаслим / Ідеш ти* ***сама одна*** (1, с. 166), ***Один*** *явір легко зітхнув, / Інші дерева не озвалися* (1, с. 256); *І любо там південною порою, /* З утоми *млосної припавши* ***самотою*** */ До лона свіжого пахучої землі, / Розплинутись в якійсь гарячій млі / І, поринаючи в солодке забування, / Віддатись маренням самотнього кохання* (1, с. 18). В останньому прикладі В. Свідзінський у предикативній частині складного речення використовує безособове дієслово, щоб глибше передати стан суб'єкта, а далі ускладнює речення відокремленою обставиною, тим самим інтонаційно виділяючи й доповнюючи весь зміст поезії. Крім того, автор використовує однорідні присудки, які розгортають речення, збагачують його

семантично, наголошують на провідній думці.

Так само передають стан самотності складносурядні речення, які: 1) виражають протиставлення між взаємопов'язаними явищами, діями: *В самоті лежу я, / А навколо мене / Темрява висока, / Як бур'ян, шумить* (1, с. 145); *Завмер. Я в тихій самоті пишу, а він / Наставив вушко зрізане та й слухає* (1, с. 214); *Понад озером одиноко / Ти ідеш, − а вже повна ніч* (1, с. 315); 2) відображають одночасність явищ: *На самоті, без милої руки, / Я не сумую: і ласкаві ночі, / І миром віє з повної ріки, / І зорі дивляться глибоко в очі* (1, с. 323); *На сугробі вогкім / Стою один – і в'ється наді мною, / Зникаючи, розірваний їх дим* (1, с. 280).

Складнопідрядні речення розкривають залежність між явищами й більш виразно інтерпретують мотив самоти: *І я, сумуючи, не раз / На самоті, в вечірній час, / Як образ твій мені сіяв, / Про тебе їм оповідав* (1, с. 297); *А тільки тоскно самому бути, / Коли так осяяне море* (1, с. 307).

Для втілення мотиву самотності митець використовує дистантний повтор у спільнокореневих словах, завдяки якому увиразнює стан суб'єкта, наприклад: *І вийшов я, і знов, кохання повен, / Задумався, забувся* ***в самоті.*** */ Солодкі ви, душі* ***самотні*** *мрії, / Та не такі, як за юнацьких літ* (1, с. 31); *Ось милий брат мій віддаля / Мене гукає в неспокою. / Ні, не озвуся, потаю / Задуму й* ***самоту*** *мою / І те, що зріло* ***самотою*** (1,с. 288). Крім того, для акцентування стану самотності митець створює кільцевий повтор: *Моя дорога в край незнаний, / Моя дорога в далечінь. /* ***Іду один****. Немає сонця; / Навколо мене тиша й тінь. / Моя дорога в далеч темну, / Моя душа в солодких снах. /Як дика сарна, я* ***блукаю*** */* ***Один*** *в покинутих лісах* (1, с. 35). Саме за допомогою цієї стилістичної фігури підтримується сумна тональність вірша, в якому функціонують лексеми *тиша*, *тінь*, *далеч темна*, які художньо відбивають стан самоти.

У деяких контекстах простежуємо гармонію, яку відчуває ліричний герой, перебуваючи на самоті, як-от: *Довіку б тут, / На полі юності моєї, / На сугорбі,* ***стояти самотою*** */ І бачити круг себе тільки ніч, / Надихану земною теплотою! Але стояти не живому / І не бездумному, а так, / Як дерево у темряві стоїть, /*

Звеліши всім листочкам: «Тихо!», / І слухати ***в самотині****, / Як там, в височині, / Де з зор насипана дорога, / Проходять вічні каравани Бога* (1, с. 344). В. Свідзінський створює глибокий і багатогранний образ самотньої людини, використовуючи порівняння, в основу якого покладено народнопоетичні уявлення, які передають слова-символи (*дерево, ніч)*.

Отже, у результаті здійсненого семантико-синтаксичного аналізу поезії В. Свідзінського робимо висновок, що провідний мотив самотності передається за допомогою різних за частиномовною належністю лексем, які вживаються в різних контекстах і виконують різні граматичні функції. Експресивні художні образи створюють епітети та порівняння. Крім того, словообрази, пов'язані з досліджуваним мотивом самоти в поетичних творах митця, мають і негативну, і позитивну оцінну семантику. Питання стилістико-синтаксичної організації провідних мотивів творчого доробку В. Свідзінського потребує подальших студій.

Бібліографічні посилання

1. Бистрова О. Домінантний образ і поетичний синтаксис / О. Бистрова // Вісник Львівського університету: Серія філологічна. – Вип. 35. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2004. – С. 49 – 59.

2. Бондаренко А. І. Поетична мова В. Стуса (експресеми емотивного змісту) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / А. І. Бондаренко. – К., 1996. – 23 с.

3. Виноградов В. В. Основные вопросы синтаксиса предложения / В. В. Виноградов [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://project.phil.spbu.ru

4. Данильчук Д. В. Поетичний синтаксис Василя Стуса в аспекті художньої комунікації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Д. В. Данильчук. – К., 2006. – 25 с.

5. Дзюба І. «… Засвітився сам од себе» / І. Дзюба // Свідзінський В. Медобір. – Сучасність, 1975. – С. 165–177.

6. Дудик П. С. Синтаксис української мови / П. С. Дудик, Л. В. Прокопчук. – К. : Академія, 2010. – 384 с.

7. Єрмоленко С. Я. Синтаксис і стилістична семантика / С. Я. Єрмоленко. – К. : Наукова думка, 1982. – 210 с.

8. Загнітко А. Синтаксичний макросвіт Василя Стуса / А. Загнітко // Актуальні проблеми української літератури і фольклору // Василь Стус в контексті європейської літератури : матеріали 2-ї Всеукр. наук. конф. (20-21 верес. 2001 р., Донецьк). – Донецьк : ДонНУ, 2001. – Вип. 6. – С. 254–261.

9. Калашник Ю. І. Особливості поетичного синтаксису творів Миколи Вінграновського / Ю. І. Калашник // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна, 2013. – № 1080. – Вип. 69. – С. 209–213.

10. Ковтунова И. И. Современный русский язык. Порядок слов и актуальное членение предложения / И.И. Ковтунова. – М. : Просвещение, 1976. – 239 с.

11. Негодяєва С. А. Самотність як домінанта поетичного діалогу В. Свідзінського та Л. Талалая / С. А. Негодяєва // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету. Філологічні науки / [редкол.: Є. І. Сохацька (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський : ПП Заріцький, 2006. – Вип. 13. – С. 278–283.

12. Попович А. С. Мовностилістичні особливості інтимної лірики Володимира Свідзінського / А. С. Попович // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету. Філологічні науки / [редкол.: Є. І. Сохацька (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський : ПП Заріцький, 2006. – Вип. 13. – С. 328–331.

13. Савченко Л. Г. Образ дому в поетичній мові Володимира Свідзінського / Л. Г. Савченко // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – Харків : Вид-во ХНУ ім. В. Н. Каразіна. – 2012 – № 1014 : Серія: Філологія. Вип. 65. – С. 60–64.

14. Свідрук О. О. Експресивність поетичної мови В. Свідзінського / О. О. Свідрук // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету. Філологічні науки /

[редкол.: Є. І. Сохацька (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський : ПП Заріцький, 2006. – Вип. 13. – С. 324–328.

15. Соловей Е. Невпізнаний гість : Доля і спадщина Володимира Свідзінського / Елеонора Соловей. – К. : Наук. думка, 2006. – 224 с.

16. Тимченко А. О. Мотивна структура поезії Володимира Свідзінського [Текст] : дис. … канд. філол. наук: 10.01.01 : захищ. 16.06.2010 / Тимченко Антоніна Олександрівна. – Харків, 2010. – 209 с.

17. Яковенко Л. Ключові концепти мовної картини світу у дискурсі поезії Володимира Свідзінського / Л. Яковенко // Творчість Володимира Свідзінського : зб. наук. праць. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волинський держ. ун-т ім. Лесі Українки, 2003. – С. 146–158.

Джерела фактичного матеріалу

1. Свідзінський В. Є. Твори : у 2 т. / вид. підготувала Елеонора Соловей / В. Є. Свідзінський. – К. : Критика, 2004. – (Відкритий архів). – Т. 1. Поетичні твори. – 584 с. : іл.